

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

5-2018
ОКтябрь

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

ФАЛСАФА, СИЁСАТ

Н.ХОЛМИРЗАЕВ

Баркамол инсонни шакллантиришнинг асосий омиллари80

С.ЮЛДАШЕВ, Ҳ.АҲМЕДОВА

Жамиятни илмий бошқаришнинг баъзи масалалари83

Н.ХАКИМОВ, А.АБДУМАЛИКОВ

Ривожланишнинг янги босқичи шароитларида кадрлар тайёрлашни такомиллаштириш86

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Қ.ЮЛЧИЕВ

Хронотоп – лирик композиция асоси (Шамшод Абдуллаев шеърлари мисолида)89

С.ЖУРАЕВА

Лутфий тўртликлари ҳақида баъзи мулоҳазалар92

Э.НАСРУЛЛАЕВ

Алишер Навоий феномени ва жадид адабиёти намояндалари98

Р.ДАМИНОВА

Туркий шеъриятда ғазал102

ТИЛШУНОСЛИК

Ш.ИСКАНДАРОВА, А.РАСУЛОВА

Тўсиқсизлик категорияси ва тил мазмуний структураси хусусида106

З.АЛИМОВА

Ўзбек тилига форс-тожик тилларидан ўзлашган *но-* префиксли сўзлар хусусида109

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Ш.ДЖУМАНОВ

Бўлажак ўқитувчининг шахс бўлиб шаклланишида коммуникатив қобилият моҳияти113

Л.ШУКУРОВА, В.УМАРОВА

Ўзбекистон ҳудудида ганчкорлик санъати тарихий ривожланиш босқичларининг илмий асослари117

ИЛМИЙ АХБОРОТ

Х.ЭШЧАНОВ, А.САРИМСАҚОВ, М.БАЛТАЕВА, М.НУРМАТОВА

Полифункционал гемосорбент олиш усули121

Н.ОЛИМОВА, А.МИНОЖИДИНОВ

Қорхонанинг амалий фаоллиги ва самарадорлик кўрсаткичлари ҳамда инновацияларнинг ўзига хос хусусиятлари123

М.АБДУЛЛАЕВА

Ибратнинг жамиятшуносликка қўшган ҳиссаси126

А.КОСИМОВ

Ёзувчи Т.Мурод услубининг ўзига хослиги («Отамдан қолган далалар» романи мисолида)129

М.УСМОНОВА

Тилнинг пайдо бўлиш муаммосига оид қарашлар131

Р.АБДУЛЛАЕВА

Оламнинг лисоний манзараси133

М.А.НАЗРАЛИЕВА, М.О.ОРИПОВА

Ўқиш кўникмасини шакллантиришдаги муҳим ва самарали стратегиялар136

Ш.АБДУЛЛАЕВ

Аҳил қўшничилик муносабатлари тарихий - маданий жараён сифатида140

АДАБИЙ ТАҚВИМ

Жаҳонга танилган олим143

ТАҚРИЗ. БИБЛИОГРАФИЯ

Библиография147

ЖАМИЯТНИ ИЛМИЙ БОШҚАРИШНИНГ БАЪЗИ МАСАЛАЛАРИ

С.Юлдашев, Ў.Аҳмедова

Аннотация

Мақолада жамият бошқарувида оид илмий қарашларнинг истиқболли тараққиёти ва стратегик негизларини такомиллаштириш жараёнлари кўриб чиқилган. Бу масала қадимдан буюк мутафаккир ва давлат арбобларининг диққат эътиборида эканлиги эътироф этилиб, умумий хулосалар берилган.

Аннотация

В данной статье рассмотрены процессы усовершенствования стратегических основ и перспективного развития научных взглядов на управление обществом. Даны общие выводы, констатирующие, что данная проблема издревле находится в центре внимания великих мыслителей и государственных деятелей.

Annotation

In this article the processes of improvement of strategic basis and perspective development of scientific views concerning management of society are considered. General conclusions stating this problem has been the focus of attention of great thinkers and statesmen since ancient times are given.

Таянч сўз ва иборалар: жамият бошқаруви, илмий бошқариш, фалсафий тафаккур, стратегия, қонун устуворлиги, фуқаролик жамияти, ижтимоий тараққиёт.

Ключевые слова и выражения: управление обществом, научное управление, философское мышление, стратегия, верховенство закона, гражданское общество, социальное развитие.

Keywords and expressions: society management, scientific management, philosophical thinking, strategy, rule of law, civil society, social development.

Инсоният тарихий тараққиётининг турли даврларида жамият тушунчаси, уни қандай бошқариш тамойилларининг моҳияти мифологик, диний ва дунёвий қарашлар тизимида изоҳлаб келинган. Жамият моҳиятини илмий-фалсафий билиш ва унинг яхлит илмий манзарасини яратиш инсоният маънавий тараққиётининг буюк ютуқларидан бири ҳисобланади. Тарихий тажрибадан келиб чиқиб, илмий билимлар ва фалсафий тафаккурнинг ривожланиши билан жамият моҳиятини илмий таҳлил асосда ўрганиш имконияти вужудга келган.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислоҳ Каримов таъкидлаганидек, “Давлатни ақл-идрок билан бошқариш, – мутафаккир Абу Наср Фаробий Х асрда сабоқ бериб айтганидек, - халқ бошига тушган хавф-хатарни камайтириш ва бартараф этишдан иборатдир” [1.10]. Давлат ва жамият бошқаруви тўғрисидаги илмий қарашлар И.Кант, Гегель, Руссо, Абу Наср Фаробий, Аҳмад ал-Фарғоний, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий сингари улғ мутафаккирлар ўз асарларида, Амир Темур, Заҳриддин Муҳаммад Бобур каби буюк саркарда ва давлат арбоблари ўзларининг тузуклари ва асарларида жамиятни адолатли бошқариш тартиб-тамойили, унинг моҳияти, стратегик истиқболлари тўғрисида илғор илмий қарашларни илгари сурганлар.

Фаробийнинг идеал (фозил) жамиятни барпо этиш тўғрисидаги ғоялари ижтимоий фалсафа ва илмий бошқаришга доир ижтимоий-фалсафий концепциялар ривожда муҳим ўрин тутди. Унинг адолатли жамиятни ақл ва тафаккур асосида бошқариш тўғрисидаги ғоялари [2.160] бугун ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Ибн Сино инсонпарвар, маърифатпарвар олим сифатида инсон ахлоқий равақининг чексиз имкониятларини ифода этади. Лекин унинг рўёбга чиқиши шахс ва жамиятнинг имкониятлари билан боғлиқдир, [3.12] дейди. Бизнингча, жамиятнинг пайдо бўлиши кишиларнинг бирдамликка бўлган табиий эҳтиёждан келиб чиққанлигини, ижтимоий тенгсизлик, табиий ҳолат, меҳнатнинг ижтимоий тақсимланиши жамият тараққиётининг асоси эканлигини илмий асослаб бермоқчи бўлган. Абу Райҳон Беруний идора қилиш ва бошқариш - жамоа роҳатини деб, ўз роҳатидан маҳрум бўлиш деган сўздир [4.18], дейди, бунда аллома бошқарувда асосий омил сифатида давлат бошқаруви эгасининг масъулияти ниҳоятда юқори эканлигини кўрсатиб беради. Марказий Осиёлик мутафаккирларнинг ижтимоий-фалсафий таълимотлари кейинчалик европалик олимлар томонидан илмий-ижодий ривожлантирилди.

XIX аср ўрталари ва XX аср бошларига

С.Юлдашев – ФарДУ, мустақил изланувчи.
Ў.Аҳмедова – ФарДУ ХТХҚТУМОҲМ ўқитувчиси.

келиб, жамиятни илмий асосда тадқиқ этиш, ижтимоий муаммоларни оқилона ҳал этишда фан ютуқларидан фойдаланиш, жамият истиқболини олдиндан кўриш ҳаётий заруриятта айланди.

Инсоният тараққиёти шароитида жамият моҳиятини атрофлича идрок этиш, унга янги ҳал ёндашиш зарурияти пайдо бўлади. Турли тарихий даврда яратилган жамият тўғрисидаги фалсафий, ижтимоий-маданий таълимотлар давр руҳи, унинг қонуниятлари, маънавий салоҳияти ва ривожланиш тенденцияларини ўзида маълум даражада такомиллаштириб борди.

Илмий-назарий стратегик концепциялар жамият дуч келган мураккаб муаммоларни ҳал этиш заруриятидан пайдо бўлган, уларни бартараф этиш учун у илм билан ўзаро интеграциялашув эҳтиёжини вужудга келтирди. Шу нуқтаи назардан, мустақил Ўзбекистоннинг ривожланган давлатлар билан ҳар томонлама интеграциялашуви бошқарув жараёнининг имкониятларини кенгайтиради.

Жамият ғоят мураккаб ижтимоий организм бўлганлиги учун у инсонлар ўртасида амал қиладиган иқтисодий, ахлоқий, диний, сиёсий, маънавий, ҳуқуқий муносабатларнинг, шунингдек, оила, дин, давлат, маданият сингари ижтимоий институтларнинг ҳамкорлигини тақозо этади. Жамиятнинг моддий ва маънавий ҳаётини бир-бирига қарама-қарши қўйиш ҳам, улардан бирини муҳим, бошқасини номуҳим деб ҳисоблаш ҳам, бизнингча, жамият бошқарувида жиддий хатоларга олиб келади. Сабаби, жамият вақт ўтган сари ўзига мақбул деб топган ҳаёт йўлини топиб бораверади. Юқорида айтилганидек, жамият аъзоларининг ахлоқий, диний, сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий қарашларининг илмий шаклланиши билан боғлиқ бўлади. Биринчи навбатда жамият тараққиётининг асосий омили сифатида инсон капиталини ривожлантириш, унинг эҳтиёжларини оқилона қондириш ва ривожлантириш жамият стратегик бошқарувини талаб этади. Жамиятни стратегик бошқаришда илмий бошқарув тамойилларининг муайян халқ, миллатнинг тарихан шаклланган анъаналарига, ижтимоий ва маънавий ҳаётда қарор топган маданий меросига асосланади. Шунинг учун ҳам илм-фан ва техника ютуқларини кенг қўлланган ҳолда замонавий инновацион технологиялардан фойдаланиб, жамиятимиз тараққиётини жадал ривожлантириш мақсадида 2018 йил 21 сентябрда Ўзбекистон

Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди. Фармоннинг бош мақсади – мамлакатнинг халқаро майдондаги рақобатбардошлилиги даражасини ва инновацион жиҳатдан тараққий этганини белгиловчи асосий омил сифатида инсон капиталини ривожлантириш, [5] деб белгилаб қўйилди.

Бугунги кун Ўзбекистонда жамият ҳаётидаги мавжуд муаммоларни самарали ечиш, кенг кўламли ислохотларни изчил давом эттириш зарурати давлат бошқаруви соҳасида мутлақо янги тизим яратишни тақозо этмоқда. Бу борада қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 сентябрдаги ПФ-5185-сон Фармони, яъни “Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепцияси” яққол мисол бўла олади. Концепциянинг мақсади қилиб, амалга оширилаётган ислохотлар, қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва давлат дастурларининг тўлиқ рўёбга чиқарилишини таъминлай оладиган, шунингдек, ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ривожланиш муаммоларини ўз вақтида аниқлайдиган ва самарали ҳал қиладиган давлат бошқаруви тизимининг аниқ фаолият кўрсатиши белгилаб қўйилди. Ҳар бир тарихий даврда жамиятнинг маънавий-интеллектуал салоҳияти, сиёсий ва ҳуқуқий маданиятига мувофиқ равишда сиёсий бошқариш усули шаклланади ва амал қилади. Сиёсий жараёнларни бошқариш, авваламбор ҳуқуқий билимларга таянади. Чунки, ҳар қандай масалага қонун асосида ёндашилади.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда хулоса қилишимиз мумкинки, қонун устуворлигини таъминлаш, шахс, оила, жамият ва давлатнинг ҳуқуқ ва манфаатлари муҳофазасини кучайтириш, аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва ҳуқуқий онгини ошириш, фуқароларни қонунга бўйсунтириш ва ҳурмат руҳида тарбиялаш – бу, ривожланган бозор иқтисодиётига асосланган чинакам демократик, ҳуқуқий давлат ва эркин фуқаролик жамияти қуришнинг нафақат мақсади, балки унинг воситаси, энг муҳим шарт ҳисобланади.

Демократик жамият бозор иқтисодиёти муносабатлари воситасида бошқарилади. Давлат сиёсати иқтисодий муносабатларни такомиллаштиришга ва унинг муҳим томонларини рўёбга чиқиши учун шарт-шароитлар яратади. Ижтимоий рақобат,

манфаатдорлик иқтисодий ривожланишнинг муҳим қонунияти сифатида амал қилади. Демократик давлат жамият маънавий ҳаётини такомиллаштириш, жамиятнинг интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш, илм-фанни тараққий эттиришдан манфатдор бўлиб, унинг ривожига ғамхўрлик қилади.

Жамиятни илмий бошқариш юқори малакали ва илм-фан ютуқларини эгаллаган кадрлар тайёрлаш билан узвий боғлиқдир. Шунинг учун таълим-тарбия тизимининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш билан биргаликда ўқув жараёнида замонавий педтехнологияларни кенг қўламда қўлланиш масаласи ҳам кун тартибига қўйилмоқда, чунки бугунги мутахассислар энг аввало мустақил ва ижодий фикрлашга эга бўлиб, эртанги етук кадрлар ҳисобланади. Бундай ҳолатда жамиятнинг аниқ бир соҳаларини бошқаришда қийинчиликка дуч келинадиган жиҳатлари мавжуд бўлиб, масалан, маъмурий буйруқбозлик, модернизация жараёнининг моҳиятини тушунмаслик ёки стратегик

мақсадларни амалга оширишда кадрларнинг билим даражаси ва ташаббускорлигининг етишмаслиги каби бир қатор бартараф этиш лозим бўлган жиҳатларни ҳисобга олиш керак. Бизнингча, фуқаролик жамиятининг афзаллик томонларидан бири аҳолининг асосий қисмини жамият бошқарув тизимларига жалб этишдир.

Шундай экан, биринчи галда ҳуқуқий-норматив базани шакллантириш, мавжудларини такомиллаштириш; аҳолини мавжуд ҳуқуқий нормалардан хабардор этиш, яъни ҳуқуқий саводхонликни ошириш, шунга асосланган ҳолда жамоатчилик назоратини кучайтириш; ижтимоий фикрни мунтазам ўрганиб бориш ва шу асосида стратегияни белгилаш, мақсадларни ўзгартириб бориш; жаҳоннинг илғор тажрибаларини ўрганиш ҳамда миллий ментал хусусиятларни эътиборга олган ҳолда жамият бошқарувига татбиқ этиш ҳамда илмий-фалсафий қарашларни такомиллаштириш зарур.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. - Т.: Ўзбекистон, 1997.
2. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. Т.: "Халқ мероси", 1993.
3. Абу Али ибн Сино. Қомусий олим. Методик-библиографик қўлланма. - Т.: Алишер Навоий номли Миллий кутубхона, 2004.
4. Беруний ва ижтимоий фанлар. - Т.: Фан, 1973.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2019 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида"ги Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 22.09.2018 й., 06/18/5544/1951-сон
6. Капитонов Э.А., Зинченко Г.Н., Капитонов А.Э. Корпоративная культура: теория и практика. - М.: Альфа-Пресс, 2005.

(Тақризчи: Т.Абдуллаев – фалсафа фанлари доктори, профессор).